

Eugenika nigdy nie zniknęła

10 czerwca 2025

Myślałeś, że eugenika zniknęła wraz z nazistami? Zastanów się jeszcze raz: program eugeniczny polegający na sterylizacji „niezdolnych do życia” trwa do dziś.

Eugenika była połączeniem nauki i ruchu społecznego, którego celem była poprawa jakości rasy ludzkiej na przestrzeni pokoleń. Osoby o dobrych genach miały mieć więcej dzieci, a osoby o złych genach miały mieć mniej dzieci (lub nie mieć ich wcale). Angielski polimat Francis Galton ukuł termin „eugenika” w swojej pracy „Inquiries into Human Faculty and its Development” (1883), a na początku XX wieku ruch eugeniczny nabrał rozpędu po obu stronach Atlantyku.

Zarówno w kulturze popularnej, jak i w środowisku akademickim eugenika jest postrzegana jako zjawisko dawno minione, które wyginęło wkrótce po 1945 r. z powodu skrajnych form, jakie przybrała w faszystowskich Niemczech. Entuzjazm nazistów dla eugeniki doprowadził do powstania obozów koncentracyjnych, przymusowej eutanazji i ludobójstwa. Gdy reszta świata zdała sobie z tego sprawę, eugenika przestała istnieć – nie tylko jako ruch społeczny wspierany przez państwo, ale jako idea godna poparcia, kierująca polityką społeczną.

Jednak pogląd ten nie oddaje tego, jak postrzegam eugenikę z perspektywy ostatnich 20 lat.

Przez większość ostatnich dwóch dekad mieszkałem w kanadyjskiej prowincji Alberta, gdzie praktykowano legalną sterylizację eugeniczną. Ustawa o sterylizacji seksualnej, uchwalona w 1928 r., była intensywnie stosowana przez rząd aż do jej uchylenia w 1972 r. Ustawa przewidywała powołanie czteroosobowej Komisji Eugenicznej, która była uprawniona do zatwierdzania sterylizacji osób przebywających w wyznaczonych instytucjach państwowych, często szpitalach psychiatrycznych.

W ten sposób prowincja dołączyła do niewielkiej grupy 32 stanów amerykańskich, które przed 1939 r. uchwaliły ustawy o eugenicznej sterylizacji: Karolina Północna, Georgia i Oregon. Stany te kontynuowały sterylizację swoich obywateli na podstawie tych ustaw aż do lat 1960. i 1970.

Ale był jeszcze bardziej bezpośredni powód, dla którego czułem się tak blisko eugeniki. Pracowałem na wydziale uniwersyteckim, którego pierwszym kierownikiem – podobnie jak ja, zatrudniony na uczelni filozof – przez ostatnią trzecią część swojego długiego życia, od 1928 do 1965 roku, był przewodniczący Rady Eugenicznej Alberty. John MacEachran był wieloletnim rektorem Uniwersytetu Alberty i jednym z najbardziej cenionych przywódców administracyjnych tej instytucji. W czasie swojej pracy w Komisji Eugenicznej MacEachran podpisał 2832 nakazy sterylizacji. Około połowa z nich została wydana w okresie po eugenice, który według powszechnej opinii rozpoczął się wraz z upadkiem nazistów.

Historia ta oraz rola MacEachrana w niej wyszły na jaw na krótko przed moją przeprowadzką do Alberty, dzięki serii pozwów wniesionych przez osoby, które przeżyły eugenikę, przeciwko prowincji Alberta w latach 1990. W moim miejscu pracy spotkałem ludzi, którzy byli zawodowo zaangażowani w te postępowania sądowe jako biegli świadkowie. Co ważniejsze, poznałem i zaprzyjaźniłem się z niewielką grupą osób, które przeżyły eugenikę i wniosły te pozwy.

Najbardziej znaną z nich była Leilani Muir (1944-2016), której historia stała się znana w Kanadzie dzięki filmowi dokumentalnemu Narodowej Rady Filmowej „The Sterilization of Leilani Muir” (1996). W wieku 10 lat Leilani trafiła do placówki nazywanej szkołą dla „upośledzonych umysłowo” i w ten sposób znalazła się w systemie eugenicznym prowincji Alberta. Nie miała jednak żadnych „upośledzeń umysłowych”. W rzeczywistości osoby, które zaleciły i zatwierdziły sterylizację Leilani, dysponowały dowodami na to, że była „normalna”. Była raczej niechcianym dzieckiem okrutnej matki,

która chciała rozpocząć nowe życie. „Moja matka wyrzuciła mnie z samochodu jak śmiecia, którego nie chciała” – powiedziała Leilani. „I tak trafiłam do tej instytucji”.

Leilani Muir widoczna jest na zdjęciu niżej – trzecia od lewej, w wieku około 12 lat, w 1955 roku w Provincial Training School w Red Deer w prowincji Alberta.

Droga Leilani przez system eugeniczny nie była niczym niezwykłym. Program eugeniczny Alberty był skierowany przeciwko osobom znajdującym się w trudnej sytuacji, zwłaszcza dzieciom, w imię eugeniki. Jej wygrana sprawa sądowa o bezprawne uwięzienie i sterylizację w połowie lat 1990. uutorowała drogę dla ponad 800 podobnych pozwów. „Pójdę na koniec świata, aby upewnić się, że nie spotka to innych dzieci, które nie mogą się bronić” – powiedziała.

Obawa, która kryje się za determinacją Leilani – że „ta eugenika może nie osiągnąć takiego rozmiaru, jakiego doświadczyłam ja i inni, ale może ponownie zacząć się sterylizacja ludzi pod inną przykrywką” – nie jest abstrakcyjną fantazją. Niedawne doniesienia o trwających praktykach sterylizacji dziewcząt i kobiet z niepełnosprawnością intelektualną w Australii w 2012 r. oraz afroamerykańskich i latynoskich kobiet w więzieniach stanu

Kalifornia w 2013 r. sprawiają, że eugenika staje się bardzo realna.

Szersze poczucie Leilani dotyczące praw wszystkich ludzi, a zwłaszcza dzieci, do życia wolnego od przemocy i niesprawiedliwości instytucjonalnej, pobudziło również inne osoby w Albercie do podjęcia działań i zorganizowania się poza sferą prawną. Stałam się jedną z tych osób i nawiązałam kontakt z innymi, którzy podobnie jak ja postanowili przeciwstawić się eugenicie. Przez lata zbudowaliśmy lokalną sieć ocalałych, aktywistów, naukowców i zwykłych członków społeczności, aby przyjrzeć się bliżej eugenicie w zachodniej Kanadzie i poza nią oraz zbadać szersze znaczenie eugeniki w dzisiejszych czasach.

Z tego punktu widzenia eugenika nie wydaje się tak odległa. *Ustawa o sterylizacji seksualnej* prowincji Alberta została szybko uchylona przez nowy rząd prowincji w 1972 roku. Większość osób objętych ustawą już dawno nie żyła. Jednak wiele innych nadal żyło wśród nas. Okazało się, że niektóre z nich, zainspirowane odwagą i wytrwałością Leilani, również miały wiele do powiedzenia na temat swojej eugenicznej przeszłości.

Glenn George Sinclair, urodzony w 1944 r., został umieszczony w prowincjonalnej szkole wychowawczej w Albercie wkrótce po ukończeniu siedmiu lat. Z jego akt wynika, że był „mieszanką rasową”, osobą pochodzenia metyskiego, z jednym rodzicem należącym do rdzennej ludności aborygeńskiej. Glenn został poddany sterylizacji bez swojej wiedzy jako nastolatek. Opisując życie w szkole, powiedział, że „czułeś się, jakbyś był traktowany jak pies, jak zwierzę, jakbyś był w klatce. Nie czułeś się w ogóle jak człowiek. Po prostu czułeś, że istniejesz. Jakbyś nic nie czuł”.

Judy Lytton opowiada, że została umieszczona w zakładzie w 1951 roku, również w wieku siedmiu lat, ponieważ „moje oczy były bardzo zezowate, a to działało na moją niekorzyść... Byłam

trochę dziwna, ponieważ wyglądałam inaczej i zachowywałam się inaczej, ponieważ prawie nie widziałam na jedno oko. Dlatego uznano mnie za upośledzoną, ponieważ nie widziałam i byłam półślepa". W przeciwieństwie do Glenna i Leilani, Judy wiedziała o swojej sterylizacji w tamtym czasie. Później stwierdziła: „Nie będę mogła cieszyć się dziećmi, które mogłam mieć... Nie wiemy takich rzeczy. Ale gdybym miała dzieci, kochałabym je, a one kochałyby mnie, byłyby dla mnie wsparciem i rodziną... Tego mi brakuje. Bardzo mi tego brakuje". MacEachran, kierownik mojego wydziału na uniwersytecie, osobiście zatwierdził sterylizację Judy Lytton.

Z biegiem lat historie ocalałych z eugeniki wkradły się do mojej własnej narracji, podsycane emocjami, które zmieniały się z czasem. Moje początkowe, zdystansowane zdziwienie lokalną historią eugeniki w Albercie, do której przygotowało mnie wykształcenie filozoficzne, zastąpiło głębokie odczucie niechęci, obrzydzenia i niedowierzania wobec tego, co się wydarzyło. Filozofowie z legitymacją powinni odłożyć na bok takie odczucia. Ale ja nie potrafiłem.

Interwencje eugeniczne zazwyczaj rozpoczynają się od zaklasyfikowania danej osoby jako nie w pełni ludzkiej.

Osoba, która przeżyła traumatyczne doświadczenie lub serię doświadczeń, nazywana jest osobą, która przeżyła. Doświadczenia te mogą wynikać z wojny, przemocy seksualnej lub bycia świadkiem okrucieństw, takich jak ludobójstwo. Osoby, które doznały traumy w ten sposób, nie są po prostu ofiarami, definiowanymi przez to, co przeszły. Są to osoby, które przeżyły, ludzie, którzy wyszli lub nadal wychodzą z traumatycznej przeszłości, jak podkreśliła psychiatra Judith Herman w książce „Trauma i powrót do zdrowia: następstwa przemocy, od przemocy domowej do terroru politycznego” (1992).

Ocalali z eugeniki to osoby, które przeżyły interwencje eugeniczne, które zazwyczaj zaczynają się od zaklasyfikowania ich jako nie w pełni ludzkich – jako „słabych umysłowo”,

należących do grupy etnicznej uznanej za gorszą lub cierpiących na schorzenia, takie jak epilepsja, które uznaje się za dziedziczne. Taka klasyfikacja sprawia, że trafiają oni do systemu eugenicznego.

Każdy taki program miał swój charakterystyczny kształt. Program realizowany w Albercie obejmował umieszczanie osób „słabych umysłowo” lub upośledzonych umysłowo w szkołach specjalnych, a następnie zalecenie sterylizacji przez lekarza nadzorującego, które było zatwierdzane przez Komisję Eugeniczną i wykonywane bez zgody zainteresowanych. Wprowadzenie w Albercie poradni doradczych umożliwiło również objęcie sterylizacją eugeniczną osoby nieprzebywające w placówkach opiekuńczych, zwłaszcza uczniów szkół.

Jaką rolę odegrały historie osób, które przeżyły eugenikę, w zrozumieniu tego zjawiska? Przez większość czasu, aż do niedawna, te osobiste relacje nie były uwzględniane w badaniach historycznych nad eugeniką. Zgodnie z tradycyjnym poglądem, zgodnie z którym eugenika zakończyła się około 1945 roku, jest to całkowicie zrozumiałe. Liczba ocalałych maleje z upływem czasu, a ci, którzy przeżyli, często decydują się, podobnie jak wielu mieszkańców Alberty, na odcięcie się od przeszłości, zamiast ponownie ją przeżywać. Jednak ograniczona obecność relacji ocalałych w badaniach nad eugeniką wynika również z odpowiedniego ograniczenia liczby odbiorców, którzy mogą bezpiecznie i z otwartością przyjąć te relacje.

W Skandynawii, podobnie jak w Albercie, do początku lat 1970. praktykowano aktywną sterylizację eugeniczną. Kiedy w latach 1990. ujawniono tę sensacyjną informację, rządy Norwegii, Szwecji, Danii i Finlandii podjęły znaczne wysiłki na rzecz promowania rygorystycznych badań historycznych dotyczących eugeniki w każdym z tych krajów. Efektem tych działań były standardowe prace naukowe, które ujawniły wiele nieznanych wcześniej faktów z historii tych krajów.

Najbardziej dostępne informacje w języku angielskim można

znaleźć w publikacji „Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland” (1996), zbiorze esejów pod redakcją Gunnara Broberga i Nilsa Roll-Hansena. Doskonale pamiętam rozmowę z jednym z autorów tej książki na początku naszych badań nad eugeniką w Albercie. Po początkowym zdziwieniu, że historie ocalałych odgrywają tak ważną rolę w naszych badaniach, zauważył, że chociaż w Skandynawii było wielu ocalałych z eugeniki, historycy zajmujący się tym tematem skupiali się wyłącznie na tradycyjnych dokumentach i archiwach. Powiedział, że chociaż z dokumentów jasno wynikało, iż we wszystkich czterech krajach żyło wielu ocalałych z eugeniki, historycy i inni badacze nie pomyśleli o rozmowach z nimi podczas badania skandynawskiej przeszłości eugenicznej.

Byli „niezdolni do inteligentnego rodzicielstwa” – tak brzmiało sformułowanie zawarte w nakazach sterylizacji.

W Albercie setki osób, które przeżyły eugenikę w latach 1990., podzieliły się swoimi historiami w sprawach sądowych przeciwko prowincji. Znacznie mniejsza liczba osób była później gotowa podzielić się swoimi doświadczeniami bardziej publicznie, szerzej i bardziej intymnie w ramach projektu, który prowadziłem. W rezultacie historie te zostały opublikowane na stronie internetowej EugenicsArchives.ca. Historie i osoby, które je opowiedziały, nadały naszej wspólnej pracy nieoczekiwany wymiar, poszerzając nasze wyobrażenie o tym, kim są ocaleni z eugeniki. Na otwartych i publicznych forach, na których ocaleni mogli zeznawać, byli słuchacze, którzy łączyli te historie z własnymi doświadczeniami życiowymi, na przykład osoby niepełnosprawne. Historie, które słyszeli od Leilani, Judy i Glenna, a także od innych ocalałych z Provincial Training School of Alberta, Roya Skoreyka i Kena Nelsona, były źródłem identyfikacji silniejszym niż zwykła empatia.

Słuchacze ci żyli w tej samej, rzekomo post-eugenicznej epoce. Jak można się było spodziewać, chętnie rozważali różne wersje myśli: „Gdybym urodził się w epoce eugeniki...”. Zaczęli również

dostrzegać wiele podobieństw między życiem ocalałych z eugeniki a własnym życiem. Oni sami lub ich dzieci byli odrzucani i dehumanizowani. Czasami mówiono im, że są „niezdolni do inteligentnego rodzicielstwa” – fraza często pojawiająca się w nakazach sterylizacji starszych ocalałych z eugeniki. Niektórym odebrano dzieci głównie dlatego, że wychowywali je z niepełnosprawnością i bez odpowiedniego wsparcia społecznego.

W ten sposób doszliśmy do wniosku, że istnieje drugi rodzaj ocalałych z eugeniki. Nie byli to ludzie, którzy przeżyli wyraźną powojenną erę eugeniki w Albercie – tak jak Leilani, Judy, Glenn, Roy i Ken – ale osoby żyjące z niepełnosprawnością w cieniu lokalnej przeszłości eugenicznej. Osoby, które borykały się z ciągłymi postawami eugenicznymi, podobnymi politykami wykluczenia i ograniczeń reprodukcyjnych oraz równoległym nieludzkim traktowaniem. Dla tych osób eugenika była czymś bliskim. Historie tego drugiego rodzaju ocalałych z eugeniki stały się częścią zbiorowej pamięci o eugenicie, którą tworzyliśmy.

Być może najsilniejszym powodem odrzucenia standardowego poglądu na naszą odległość od eugenicznej przeszłości są osoby trzeciego rodzaju, które przeżyły eugenikę: osoby, które przeżyły sterylizację seksualną w obecnej dekadzie. Historie tych osób wciąż czekają na opowiedzenie.

W 2012 roku Senat Australii wszczął dochodzenie w sprawie współczesnej, często niekonsensualnej sterylizacji dziewcząt i kobiet z niepełnosprawnościami. W przeciwieństwie do Kanady i Stanów Zjednoczonych, Australia nigdy nie uchwaliła przepisów dotyczących eugenicznej sterylizacji. Mimo to podobieństwo między tym, co działo się w Australii, a szerszą historią eugenicznej sterylizacji zwróciło uwagę Senatu. Nie podlegając wyraźnej polityce sankcjonowanej przez państwo, praktyka sterylizacji kobiet i dziewcząt z niepełnosprawnościami „dla ich własnego dobra” często opierała się na argumentach eugenicznych. Była ona również niezgodna z formalnymi

zobowiązaniami Australii w zakresie praw człowieka.

Nie chodziło o to, że Australia nie miała w przeszłości programu eugenicznego. Po prostu realizowano go raczej za pomocą środków kulturowych niż chirurgicznych. Australijska eugenika w przeszłości była skierowana głównie przeciwko ludności aborygeńskiej poprzez praktyki odbierania dzieci, a poza tym kontrolowała pochodzenie etniczne przyszłych pokoleń poprzez politykę imigracyjną znaną nieformalnie jako „polityka białej Australii”. Jest to eugenika kulturowa. Niemniej jednak ujawnienie praktyk sterylizacji eugenicznej w Australii wywołało obecnie duże poruszenie, co jest całkowicie zrozumiałe.

Australia nie była jedyna. Latem 2013 roku, po drugiej stronie Pacyfiku, w Kalifornii, Corey Johnson z Centrum Dziennikarstwa Śledczego ujawnił, że kobiety przebywające w stanowych zakładach karnych zostały niedawno poddane sterylizacji bez ich zgody lub przy wątpliwej zgodzie, a czasem nawet bez ich wiedzy. Z doniesień Johnsona [wynikało](#), że w latach 2006–2010 sterylizacji poddano około 150 Latynosek i Afroamerykanek.

Wielu kalifornijskich ustawodawców było świadomych potrzeby uznania dziedzictwa eugeniki. Na początku XXI wieku ówczesny gubernator Gray Davis złożył oficjalne przeprosiny za eugeniczną przeszłość Kalifornii, a kalifornijska izba wyższa przyjęła uchwałę nr [20](#), w której wyraziła „głębokie ubolewanie” z powodu szerokiego zaangażowania stanu w eugenikę. W rezolucji wezwano „wszystkich obywateli stanu do zapoznania się z historią ruchu eugenicznego”. Wyrażono nadzieję, że „bardziej wykształcone i tolerancyjne społeczeństwo odrzuci wszelkie podobne odrażające pseudonaukowe ruchy, które mogą pojawić się w przyszłości”. W obliczu trwających sterylizacji potrzebne było jednak coś więcej niż tylko uznanie przez obywateli Kalifornii eugenicznej przeszłości. Kalifornia musiała zająć się eugeniczną *teraźniejszością*, co stało się jasne dzięki działaniom jej własnych pracowników państwowych.

Według statystyk ONZ z 2006 r. w Indiach 37% kobiet zostało poddanych sterylizacji.

Pod koniec 2014 r. co najmniej kilkanaście kobiet w stanie Chhattisgarh w środkowych Indiach zmarło po poddaniu się sterylizacji w ramach płatnego programu motywacyjnego mającego na celu walkę z ubóstwem poprzez ograniczenie przyrostu naturalnego. Kobiety te, zazwyczaj należące do niskich kast, zmarły z powodu zatrucia krwi lub wstrząsu krwotocznego po sterylizacji. Wiadomość ta rozeszła się po całym świecie, ponieważ poza Indiami niewiele osób wiedziało, jak szeroko zakrojony i rutynowy był ten program sterylizacji. Według statystyk ONZ zebranych w 2006 r. aż 37% indyjskich kobiet poddało się sterylizacji. Wiele z nich zrobiło to w ramach programów motywacyjnych, takich jak ten w Chhattisgarh, które oferowały kobietom bezpłatną sterylizację, a nawet wypłacały wielu z nich wynagrodzenie w wysokości 10–20 dolarów, co stanowiło równowartość ponad tygodniowego wynagrodzenia.

A nawet te przypadki nie są odosobnione. Tuż przed przełomem XXI wieku rząd peruwiańskiego prezydenta Alberto Fujimori zatwierdził stosowanie sterylizacji seksualnej w celu ograniczenia populacji rdzennej ludności Peru. W wyniku tych działań przeprowadzono około 300 000 sterylizacji. Nadal pojawiają się doniesienia o sterylizacji seksualnej kobiet romskich w krajach byłego bloku wschodniego bez ich zgody. Pod koniec 2015 r. i na początku 2016 r. kanadyjska sieć telewizyjna Canadian Broadcasting Commission opublikowała kilka raportów opisujących przypadki niedawnej sterylizacji kobiet z plemion Pierwszych Narodów bez ich zgody lub za wątpliwą zgodą w sąsiedniej prowincji Alberta, Saskatchewan.

Trwająca eugeniczna sterylizacja osób niepełnosprawnych, więźniów, osób ubogich, osób należących do określonych grup etnicznych i rdzennych mieszkańców (zwłaszcza kobiet) dotyka dokładnie te same grupy społeczne, które przed 1945 r. były wyraźnie celem eugeniki. Sterylizacja ta nie jest przypomnieniem eugenicznej przeszłości. Wynika ona z

kontynuacji i nowych form eugeniki. I sprawia, że eugenika staje się coraz bardziej realna.

Autorstwo: Robert A. Wilson

Tłumaczenie: Mora

Zdjęcie za uprzejmością Douga Wahlena

Źródło zagraniczne: Aeon.co

Źródło polskie: Nieznane.info